

Kisch przytacza szereg przykładów, świadczących, że kradzież literacka była znana, praktykowana i dostrzegana tak przez prawników średniowiecznych, jak i humanistów. Zwraca jednak uwagę na konieczność odróżniania typowego plagiatu (np. Mynsinger i Gaill) od zapożyczeń, które umożliwiały ciągłość wiedzy prawniczej i w związku z tym zaliczają się do zjawisk z zakresu kultury duchowej, które powinny być oceniane w sposób pozytywny. Dodajmy jednak — niezależnie od zastrzeżeń, jakie budzi tak generalna ocena — że właśnie owe przejętki, cytaty i zapożyczenia czyniły lekturę dzieł prawniczych trudną już dla współczesnych, a i dziś niewielu historyków prawa chce się w nią zagłębiać, ze szkodą właśnie dla ciągłości tradycji.

KRYSTYNA BUKOWSKA-GORGONI (Warszawa)

M. Waldenberg, *Wzlot i upadek Karola Kautsky'ego*. Wydawnictwo Literackie, Kraków 1972.

Wydane niedawno studium Marka Waldenberga jest wynikiem wieloletnich badań autora nad dziejami myśli politycznej Karola Kautsky'ego. Waldenberg zastrzega, że książka nie jest pełną monografią Kautsky'ego. Analizie została poddana tylko połowa okresu aktywności ideologicznej Kautsky'ego, przypadająca na lata 1890 - 1922. Przedmiotem studium jest ewolucja poglądów społecznych i politycznych tego wybitnego teoretyka w okresie jego największego wpływu na niemiecki i międzynarodowy ruch robotniczy. Podstawą rozważań są: obszerna twórczość Kautsky'ego, bogata literatura przedmiotu i źródła archiwalne (szczególnie interesująca jest wśród nich korespondencja Kautsky'ego z wieloma wybitnymi teoretykami i przywódcami ruchu robotniczego). W oparciu o te źródła autor przedstawia poszczególne prace Kautsky'ego i ewolucję jego poglądów.

Studium wykracza poza ramy analizy myśli społecznej i politycznej Kautsky'ego, zawarty jest w nim także przegląd stosunków politycznych w Niemczech, w socjaldemokracji niemieckiej oraz w międzynarodowym ruchu robotniczym. Studium składa się z trzech części. Część I zatytułowana *Papież marksizmu* jest omówieniem twórczości naukowej i politycznej Kautsky'ego do 1909 r. Okresowi temu, uznanemu przez autora za najbardziej twórczy i ważny w życiu Kautsky'ego, poświęcona jest niemal połowa studium. W porządku chronologicznym M. Waldenberg przedstawia treść poszczególnych prac, a następnie dokonuje charakterystyki poglądów społecznych, politycznych i ekonomicznych. Wydaje się, że powoduje to pewien przerost i tak już obszernej pracy, naraża autora na nieuniknione powtórzenia i brak ciągłości wykładu. Zbyt szerokie jest chyba też przedstawienie w tej części pracy doktryny rewizjonistycznej oraz stosunku Kautsky'ego do rewizjonizmu. Waldenberg stawia tezę, iż Kautsky, który po śmierci Engelsa (1895 r.) był powszechnie uznawany za największy autorytet w zakresie marksizmu i za czołowego ideologa niemieckiej socjaldemokracji oraz II Międzynarodówki — stał w tym czasie na gruncie naukowego socjalizmu. Autor podejmuje polemikę z poglądami głoszącymi, że Kautsky nie był myślicielem oryginalnym, a raczej eklektykiem, epigonem i popularyzatorem. Jego prace mają zabarwienie polemik akademickich, styl ich jest nużący i jest odzwierciedleniem Kautsky'ego — drobnomieszczanina, wcześniej postarzałego, pedantycznego i pozbawionego temperamentu ojca rodziny, ze wszystkimi atrybutami filistra czasów wilhelmińskich.

Zgadza się z tezą, że marksizm Kautsky'ego był marksizmem dogmatycznym, Waldenberg uważa, że pewne prace Kautsky'ego (np. *Nauki ekonomiczne Karola Marksa*) przyczyniły się do twórczego rozwoju naukowego socjalizmu. Akademicki i dydaktyczny styl wielu jego prac był zdeterminowany potrzebami popu-

laryzacji, przy których nie tylko treść była ważna, ale i takie czynniki jak doświadczenia i nastroje odbiorców. Dogmatyzm myśli Kautsky'ego jest związany z problemem interpretacji Marksa. Często można się spotkać z poglądem, że rozpowszechnione były dwa sposoby interpretacji marksizmu, jeden reprezentowany przez Gramsciego, tzw. nurt marksizmu „aktywistycznego” i drugi — marksizmu „deterministycznego” reprezentowanego przez K. Kautsky'ego. Różnica między nimi polegała głównie na odmiennym akcentowaniu poszczególnych elementów teorii marksistowskiej i odmienności terminologii, co z kolei było spowodowane głównie właściwościami sytuacji historycznej, doświadczeniami historycznymi, poglądami na zadania ruchu robotniczego. Stawia się zarzut Kautsky'emu, że sformułowane przez Marksa prawa rozwoju kapitalizmu interpretował w właściwy Lassalowi fatalistyczny sposób i zastąpił marksowską dialektykę, ewolucją. Fatalistyczna interpretacja marksizmu skłaniała do biernego oczekiwania na nadejście socjalizmu, jako nieuchronnego etapu rozwoju społecznego. Skutki takiego pojmowania marksizmu były niewątpliwie jedną z przyczyn stopniowej ewolucji poglądów Kautsky'ego. Na odchodzenie Kautsky'ego od marksizmu wskazuje autor już w części II, pt. *Cen-trytaa*. Jest to najkrótsza część pracy, ale obejmuje też stosunkowo krótki okres w życiu Kautsky'ego, lata 1910 - 1914.

Polemizując z wieloma zachodnioniemieckimi autorami (Matthias, Korsch i inni), którzy uważają, że marksizm Kautsky'ego był od początku zabarwiony reformizmem, Waldenberg dowodzi, że proces ten zaczął się po r. 1910. W latach 1910 - 1914 można zauważyć pewien regres myśli Kautsky'ego. Jest to zdaniem autora okres wątpliwości ideologicznych nie tylko Kautsky'ego, ale i całej niemieckiej socjaldemokracji. Jednocześnie spadek prestiżu Kautsky'ego jako ideologa i teoretyka, groźba izolacji w ruchu robotniczym, skłaniają Kautsky'ego do stopniowego wycofywania się ze starych pozycji i odstępstwa od dotychczasowych koncepcji.

W części III — *Renegat*, podejmując leninowską krytykę, autor dowodzi, że po wybuchu I wojny światowej (choćby zasadniczą cezurą są tu wydarzenia 1917 r. w Rosji) dokonana się radykalna zmiana w porównaniu ze stanowiskiem sprzed 1910 r.; Kautsky jako *propagator walki klasowej i teoretyk myśli socjalistycznej*, przekształcił się w obrońcę demokracji burżuazyjnej, przeciwnika marksowskiej koncepcji dyktatury proletariatu, rewolucji proletariackiej. Ewolucja ta dotyczyła wielu fundamentalnych kwestii: ekonomiki, struktury klasowej i stosunków klasowych oraz nadbudowy politycznej kapitalizmu, przesłanek socjalizmu i form rewolucji socjalistycznej oraz dyktatury proletariatu, a także procesu uspołecznienia środków produkcji. Ewolucja ta dotyczyła też zadań polityki i struktury partii socjalistycznej, interpretacji niektórych poglądów twórców marksizmu, szczególnie w kwestii rewolucji socjalistycznej i dyktatury proletariatu (t. II, s. 509). Autor zwraca uwagę na paralelę zachodzącą pomiędzy ewolucją poglądów Kautsky'ego a ewolucją niemieckiej socjaldemokracji, na przystosowywanie się Kautsky'ego do zmian ideologicznych i strukturalnych w SPD. Wbrew złudzeniom zmiana poglądów nie pomogła mu w utrzymaniu pozycji oficjalnego ideologa partii. Spychany coraz bardziej na margines, decyduje się w końcu na opuszczenie Niemiec i powrót do Wiednia (1924 r.).

Ewolucja poglądów Kautsky'ego uniemożliwia jednoznacznie pozytywną czy negatywną ich ocenę. „Niepopularność Kautsky'ego jest w niemałym stopniu następstwem tego, że dla znacznej części lewicowego nurtu ruchu robotniczego jest on tylko „renegatem”, mimo swego wcześniejszego marksizmu i radykalizmu, dla dominującego zaś nurtu współczesnej socjaldemokracji jest on zbyt ortodoksyjnym marksistą mimo swego antykomunizmu z okresu po Rewolucji Październikowej” (t. I, s. 8).

Kautsky był nie tylko teoretykiem, lecz także działaczem politycznym, uwikłanym w bieżące problemy ruchu robotniczego, który za swe powołanie uważał słu-

żenie perspektywicznym i bieżącym jego zadaniom. Należy o tym pamiętać, oceniając go jako teoretyka, ideologa czy działacza politycznego. Autor zmierza do znalezienia odpowiedzi na wszystkie wątpliwości dotyczące osoby Kautsky'ego. Książka jest próbą nowego spojrzenia na Kautsky'ego, spojrzenia nie tylko przez pryzmat pojęcia „renegat”. Wszystkie zadania, które zakreslił autor we „Wstępie” znalazły swoje rozwiązanie i rozwinięcie. Lekturę utrudnia chronologiczny układ pracy. Odpowiedniejszym byłoby w tym wypadku ujęcie problemowe, dotyczy to przede wszystkim części I. Także uzasadnienie ram czasowych nie jest przekonujące, przyjęcie r. 1922 jako końca rozważań jest chyba nieodpowiednie, bardziej uzasadniony byłby tu chyba rok programu heidelberskiego 1925. Studium stanowi trwały wkład do historii myśli socjalistycznej, a polemiczne tezy autora skłaniają do dyskusji i do badań tej tematyki.

ZBIGNIEW LASAK (Wrocław)

S. Grodziski, *Uwagi o historii prawa, jej miejscu wśród nauk historycznych i nazwie*, „*Historyka*”, t. III, 1972, s. 89 - 102.

Autor podejmuje zagadnienie historii prawa jako jednej z dyscyplin historycznych równorzędnych w stosunku do historii społecznej, gospodarczej, historii politycznej czy kultury. Wskazuje on, że niektóre samodzielne dziś dyscypliny historyczne, jak historia gospodarcza rozwinęły się w znacznej mierze z historii prawa. Jednocześnie podnosi, że historia prawa przyswoiła sobie metody badawcze par excellence prawnicze, jak metoda analizy formalno-dogmatycznej i wykładni. „Jest zatem — konkluduje — historia prawa nauką historyczną, tak ze względu na przedmiot badań, którym jest ustroj i prawo minionych epok, jak i ze względu na metody badawcze. Natomiast wynikami swych badań służy zarówno prawu, jak i historii” (s. 93).

Szczególną uwagę poświęca autor zagadnieniu unowocześnienia metod badawczych w historii prawa. Interesująco przedstawia się próba historycznego wytlumaczenia zakresu przedmiotowego *Historii ustroju Polski* wykładanej na uniwersytetach galicyjskich. S. Grodziski podejmuje krytykę nazwy „historii państwa i prawa” jako zbyt długiej, która — jak twierdzi — nie przyjęła się w praktyce i postuluje zastąpienie jej „historią prawa” jako nazwą generalną dla wszystkich dyscyplin historycznoprawnych. Proponuje on wyodrębnienie historii ustroju Polski od historii prawa polskiego, czyli powrót do stanu międzywojennego oraz podkreśla potrzebę utrzymania odrębności polskiej i powszechnej historii prawa. Ten ciekawy, uargumentowany głos w dyskusji toczącej się — z przerwami — od początku lat pięćdziesiątych wart jest odnotowania i uwagi.

JULIUSZ BARDACH (Warszawa)

Z. M. Czerniłowski, *Rol istorii gosudarstwa i prawa na sowriemennom etapie*, „*Prawowiedienije*” 1972, nr 1.

Artykuł Z. M. Czerniłowskiego przedstawia rolę historii państwa i prawa w procesie kształtowania i rozwoju nauk prawnych w przedrewolucyjnej Rosji oraz jej miejsce w nauce radzieckiej. Tu autor przedstawia osiągnięcia dyscyplin historycznoprawnych, (w szczególności utworzenie powszechnej historii państwa i prawa), nie ukrywając występujących trudności kadrowych i organizacyjnych. Dużo uwagi autor poświęca sprawom ideologicznym w dziedzinie historii państwa i prawa